

Firdevsü'l-Mürşidiyye'nin Tasavvuf Literatürü Açısından Önemi

Sevâl Günbal Bozkurt*

Öz

İranlı sûfî ve muhaddis Şeyh Ebû İshak İbrahim b. Şehriyar Kâzerûnî, İshakiyye ya da Mürşidiyye adlarıyla da bilinen Kâzerûniyye tarikatının kurucusu, 352 h./963 m. yılında Şiraz'ın Kâzerûn kasabasında doğdu. İbni Hafif (Şeyh-i Kebir) ve Ruzbihan Bakli ile Şiraz'ın üç büyük sûfisinden biri olarak gösterilir. Literatürde daha çok cihatçı özelliğine atıf yapılan Kâzerûnî şeyhinin vaazlarında müritlerine bilhassa ilim öğrenmelerini tavsiye etmesi dikkat çekmektedir. Kâzerûniyye tarikatının kuruluş sürecine dair önemli bilgiler içeren Firdevsü'l-Mürşidiyye ve Mirsadü'l-Ahrar olmak üzere Farsça iki menâkıbnâme bulunmaktadır. Bu iki menâkıbnâmenin yazarları, şeyhin üçüncü halifesi Hatip İmam Ebubekir Muhammed b. Abdülkerim'in Arapça olarak yazdığı ve aslı bugün elimizde olmayan eseri Farsçaya tercüme etmek sureti ile eserlerini oluşturmuşlardır. Her iki tercüme eserin kaynağının aynı olması ve Şeyh Ebû İshak'a dair benzer tasavvufî anlatılara yer vermesine rağmen, mütercimlerin üslubunun farklı oluşunun onlardaki edebî değeri artırdığı görülmüştür. Firdevsü'l-Mürşidiyye, gerek Ebû İshak'ın ve gerekse kendisinden önceki sûfilere hayatı ve tasavvufî görüşlerine dair önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmada Firdevsü'l-Mürşidiyye'nin tasavvuf literatürü açısından önemi incelenecek olup, Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin hayatına ve Kâzerûniyye tarikatına mensup dervişler adına Anadolu'da açılan tekke ve zaviyelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî, Kâzerûniyye tarikatı, Firdevsü'l-mürşidiyye, Mahmud b. Osman, Menâkıbnâme.

* Dr. Öğr. Gör, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, seval.gunbal@medeniyet.edu.tr, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0001-5564-0572

The Importance of Firdaws Al-Morshadiya in Sufi Literature

Sevâl Günbal Bozkurt*

Abstract

Persian mystic and muhaddith Shaikh Abu Eshaq Ebrahim b. Shahriar Kazaruni, who is the founder of the Sufi order Kazaruniya (Kazaruni spiritual chain), also known as Eshaqiya or Morshidiya, was born in 963 in the city of Kazeroon in Shiraz. He is known as one of the three greatest mystics of Shiraz alongside Ibn Khafif (Shaikh al-Kabir) and Ruzbehan Baqli. It is worth noting that the Kazaruniya Sheikh, whose jihadist characteristics are mentioned rather frequently in the literature, especially advised his murids to acquire knowledge. There are two Manaqib-Naameh in Farsi that contain significant information about the establishment process of the Kazaruniya order, namely Firdaws al-Morshadiya and Marsad al-Ahrar. Both of these Manaqib-Naameh are the Farsi translations of the works written in Arabic by Khatib Imam Abu Bakr, a disciple (murid) of Shaikh Abu Eshaq, whose original copies are not available today. The fact that the styles of the translators of these two works are different although the source of both works are the same, and they include similar Sufistic narratives regarding Shaikh Abu Eshaq makes both works unique. Firdaws al-Morshadiya provides important information regarding the lives and Sufistic philosophies of not only Abu Eshaq but also the mystics who came before him. This study investigates the importance of Firdaws al-Morshadiya in Sufi literature and discusses the life of Shaikh Abu Eshaq Kazaruni, as well as dervish lodges and zawiyah founded in Anatolia in the names of dervishes subscribing to the Kazaruniya order.

Keywords: Shaikh Abu Eshaq Kazaruni, Kazaruni spiritual chain, Firdaws al-morshadiya, Mahmud b. Uthman, Manaqib-naameh.

* Dr. Lecturer, İstanbul Medeniyet University, Department of Eastern Languages and Literatures, sevâl.gunbal@medeniyet.edu.tr, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0001-5564-0572

1. Giriş

XI. Yüzyılda etkili bir tarikat olan Kâzerûniyye tarikatının şeyhi Ebû İshak'ın Şiraz'ın Kâzerûn gibi küçük bir kasabasından birçok ülkeye cihat faaliyetlerinde bulunmak için gönderdiği ordunun Anadolu'da da bazı fetihlere katılmış olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda Kâzerûniyye tarikatının kurucusu Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin menkıbevi hayatına, Kâzerûniyye tarikatına ve yine bu tarikatın Anadolu'da yayılış sürecine dair bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar önemli olmakla birlikte şeyhin tasavvûfî görüşleri ve menkıbevi hayatını ele alan *Firdevsü'l-Mürşidiyye* üzerine edebî-tasavvûfî açıdan ayrıntılı bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu amaçla çalışmamızda *Firdevsü'l-Mürşiddiyye*'nin bu yönleri de esas alınarak ayrıntılı bir inceleme yapılmış olup, arşiv belgeleri göz önünde tutularak Anadolu'da açılan Kâzerûnî tekkeleri sırasıyla zikredilmeye çalışılmıştır. Mahmud b. Osman'ın tercümesi olan *Firdevsü'l-Mürşidiyye* iki defa neşredilmiş olup, Şevki Efendi tarafından da Farsçadan Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Rica Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim el-Kâzerûnî tarafından kaleme alınan *Mirsadü'l-Ahrar*'ın ise henüz neşri yapılmamıştır. Bu amaçla menâkıbnâmede şeyhin tasavvûfî düşüncesini yansıtan bazı hikâyeler tercüme edilmiş ve Kâzerûniyye tarikatının Anadolu'daki tesirini belgeleyen arşiv belgelerinden istifade edilmiştir. Bu çalışmanın Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî ve onun menâkıbnâmesi üzerine tasavvufî edebiyat alanında yapılacak çalışmalara yol göstermesi hedeflenmektedir.

2. Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin Hayatı ve Tasavvûfî Görüşleri

Ebû İshak İbrahim b. Şehriyar Kâzerûnî (352-426 h./963-1035 m.), İshâkiyye ya da Mürşidiyye olarak da bilinen Kâzerûniyye tarikatının kurucusu, İranlı ârif ve muhaddis, Şiraz'ın Kâzerûn beldesinde dünyaya geldi. Şeyhin dedesi, Zâdânferuh b. Horşid, Zerdüşti idi. Ancak şeyhin babası Şehriyar'ın sonradan Müslüman olduğu bilinmektedir. Şeyhin annesi Bânûye bint-i Mehdî'dir. Şeyhin iki erkek ve iki kız kardeşi vardır. Abisi Muhammed b. Şehriyar, güzel sesli bir hâfızdı. Şeyhin diğer erkek kardeşi Hasan b. Şehriyar olup, şeyhten önce vefat etmiştir. Kız kardeşlerinin adı ise Mîgûn ve Hatice'dir (Mahmud b. Osman, 1333, s. 11-12). Şeyh Ebû İshak, biri Basralı olan Ebî Temâm ve diğeri Şamlı olan Ebû Ali Muhammed b. İshak b. Cafer adındaki iki kârîden Kur'ân tâlim etmiştir. Babası, fakir bir

aile olduklarını ve fakir kimsenin bir meslek öğrenmekten başka kaçış yolu olmadığını söyleyerek oğlunun Kur'ân öğrenmesini engelliyor ve ondan bir meslek öğrenmesini istiyordu. Babasının bu sözleri karşısında şeyh ona şu şekilde cevap verirdi: “Ey babacığım! Senin dediğin gibi yapacağım. Ondan kaçışın olmayacağı bir meslek öğreneceğim” (Mahmud b. Osman, 1333, s. 14). Şeyh, gördüğü bir rüya sonrası mürşid olarak Şeyh-i Kebîr'i yani Ebû Abdullah Muhammed b. Hafif Şirâzî'yi (268-371 h./882-982 m.) seçiyor. Şeyh, bu rüyasını yorumlatınca İbn-i Hafif'in halifesi olan şeyh Ebû Ali Hüseyin Akkar (ö. 391 h./1001 m.), Şeyh-i Kebîr'in kitaplarını alarak, Ebû İshak'a verir. *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de anlatılan bir hikâyeye göre şeyh Hüseyin Akkar, her yıl bir iş için Kâzerûn'a gelirdi. Yine bir gün Kâzerûn'a geldiğinde, “Burada bir cami varmış ve o camide güzel bir makama layık bir genç varmış.” der ve Şeyh Ebû İshak'ı görür. Kur'ân bilip bilmediğini sorar. Ebû İshak'ın bildiğini söylemesi üzerine Akkar, okumasını buyurur. Ebû İshak Kur'ân okuyunca şeyh Hüseyin Akkar ve orada bulunanlar zevk hâlinde kendilerinden geçerek bayılırlar. Hüseyin Akkar, kendine geldiğinde Ebû İshak'a şöyle der: “Ey evlat! Bil ki ben her yıl bir iş için Kâzerûn'a gelirim. Bundan sonra seni ziyaret etmek için geleceğim.” Şeyh-i Kebîr, vefatından önce hırkasını Hüseyin Akkar'a verir, hırkanın sahibi gelene dek onu saklamasını ve asıl sahibinin anlaşılması için Akkar'a hırkanın sırrını söyler (Mahmud b. Osman, 1333, s. 18-19).

İlim öğrenmek için birçok kez sefere çıkan şeyh Ebû İshak, 388 h./998 m. yılı ve sonrasında Hicaz, Basra ve Mekke'ye giderek buradaki âlimlerden hadis dinlemiştir. Mekke'de kalma isteğini şeyh Ebû Ali Hüseyin Akkar'a söyleyen Ebû İshak'a Akkar'ın cevabı; “Vatanına, Kâzerûn'a geri dön” olmuştur. Şeyhinin tavsiyesi üzerine bu yolculukların ardından Şiraz'a geri dönerek İslâm'ı yayma çalışmalarına başlamıştır (Mahmud b. Osman, 1333, s. 110-114). Şeyhin eliyle Müslüman olan Zerdüştlerin hikâyesi, kaynaklarda Kâzerûnî şeyhine dair sıklıkla bahsedilen bir husus olarak öne çıkmaktadır. Kâzerûn kasabası, şeyhin yaşadığı çağda Zerdüştlerin çoğunlukta olarak yaşadığı bir bölgeydi. Şeyhin Kâzerûn'da bir cami inşa ettirmesi, yaptığı her mescidin Zerdüştler tarafından yıkılması ve sonra şeyhin yeniden yaptırma çabası onun sabrını ve inancında sabitkadem oluşunu gösterir (Mahmud b. Osman, 1333, s. 26-27). Aynı zamanda yapılan savaşlar sonucunda zayıflayan Zerdüşt halkın Müslüman oluşu ve Zerdüştlerden vergi alınması gibi uygulamalar ise tarikatın müdârâ ile hareket etmediğine işaret eder.

Ehl-i sünnet itikadına bağlı olan Ebû İshak'ın Kur'ân ve hadis öğrenimine, beş vakit namaza ve cihat etmeye büyük önem verdiği, bununla beraber sarhoşluk yapan her içkinin, haksız yere kan dökmenin, Müslümanın malını zorla almanın haram olduğunu vaazlarında belirtmiştir (Mahmud b. Osman, 1333, s. 364). Ebû İshak'ın ilmî yolculukları harici Kâzerûn'dan hiç ayrılmadığı bilinmektedir. Cuma günleri verdiği vaaz dışında halkın arasına pek fazla karışmadığı ve hiç evlenmediği bilgisi de yine *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de geçmektedir. Ebû İshak müridlerine ilk olarak fakrı, riyâzet ve mücâhedeyi tavsiye etmiştir. Daha sonra ilim öğrenmelerini, toplumsal hayattan uzaklaşmamalarını, halkın içinde kalarak da Hâk ile meşgul olabileceklerini söyleyerek, onları ibnü'l-vakt olmaya yönlendirmiş ve olmamış şeylerin kaygı ve korkusundan uzak durmalarını salık vermiştir. Şeyhin bu tavsiyelerine bakıldığında aslında tavsiyelerinin ne kadar da bugüne dair olduğu anlaşılmaktadır.

Firdevsü'l-Mürşidiyye'nin on dokuzuncu bâbında şeyhin ahlâkından bahsedilir. Ne denli cömert oluşundan, fukarâya, zayıflara bakıp onları doyurduğundan, gece gündüz hayır işleriyle uğraşıp adak dağıttığından, kendini dervişlerin hizmetine adayıp, hiç kimseden bir şey talep etmediğinden bahsedilir. Rivayete göre; bir gün şeyhe fütüvvetin ne olduğu soruldu. Şeyh şöyle cevap verdi: “İnsanlara iyiliği emretmek ve onların iyiliğini istemek.” Başka biri, fütüvvet sahibi kimdir diye sorunca şeyh dedi ki: “Kendisi için istediğini başkaları için de isteyendir. Nefsinin istediğini fedakârlık yaparak başkalarına verebilendir.” (Mahmud b. Osman, 1333, s. 121-123). Şeyh Ebû İshak'a göre; bir dervişin şu üç özelliği kendisinde toplaması gerekir: Birincisi Basralıların zühdü, ikincisi Iraklıların zarâfeti, üçüncüsü Şirazlıların ahlâkı (Mahmud b. Osman, 1333, s. 131). Bu ifadeye dayanarak Şeyh Ebû İshak'ın tasavvuf anlayışının temelinde Basra, Irak ve Şiraz sûfîlerinin görüşlerinin ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Ölümünden kısa bir süre önce bütün müridlerini toplayan şeyh, halifesini belirler ve şeyhin eliyle Müslüman olan Zerdüş't ve Hristiyanların, kendisini ziyaret edip dua isteyenlerin isimlerinin yazılı olduğu defterin ve şeyhi öldürmek kastıyla atılan okun da kendisiyle beraber defnedilmesini ister (Mahmud b. Osman, 1333, s. 379).

3. Kâzerûniyye Silsilesi

Kâzerûniyye tarikatının temelleri, hicri dördüncü yüzyılda İran'ın Şiraz şehrine bağlı Kâzerûn kasabasında atılmıştır. Kâzerûniyye Silsilesi; sırasıyla Cebrail (as)'den Hz. Muhammed'e, Hz. Peygamberden Hz. Ömer ve Ali'ye, onlardan Veysel Karânî'ye, Karânî'den Musa b. Zeyd'e, Musa'dan Selman-i Farisî'ye, Selman'dan Şefik-i Belhî'ye, ondan Ebû Turâb Nahşebî'ye, Ebû Turâb'dan Ebû Ömer İstahrî'ye, Ebû Ömer'den Ebû Cafer b. Abdullah'a, Ebû Cafer'den Şeyh-i Kebîr'e, Şeyh-i Kebîr'den Ebû Ali Hüseyin Akkar'a, ondan da Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'ye ulaşmıştır (Mahmud b. Osman, 1333, s. 24). Kâzerûniyye tarikatı, henüz şeyhin hayatta olduğu asırda Şiraz ve çevresinde önemli bir şöhrete ulaşmış, daha sonraki zamanlarda ise cihatçı anlayışları sebebiyle Anadolu'dan Çin'e varıncaya kadar birçok ülkede faal olmuşlar ve hükümdarların ilgi ve desteğini kazanmışlardır. Şeyhin yaşadığı devirde bazı Büveyhî yöneticilerinin şeyhe intisab ettiği *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de aktarılan bilgilerdendir. *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de nakledildiğine göre; Emir Ebû'l-Fazl b. Büveyh, bir gün şeyhin ziyaretine gelir. Şeyh ondan tövbe etmesini ve bir daha içkiye ağzını sürmemesini nasihat eder. Emir Ebû'l-Fazl, Büveyhî hükümdarı Fahrü'l-Mülûk'un nedimi olduğu için bunun imkânsız olduğunu ve vezirin bunu hoş karşılamayacağını söyleyince şeyh der ki: "Sen benim elimle içki içmekten tövbe et. Onların işret meclisine varıp da sana mey sunduklarında beni hatırla ve olacakları seyret." Ebû'l-Fazl, şeyhin dediğini yaparak tövbe eder. Bir müddet sonra Emir Ebû'l-Fazl, Fahrü'l-Mülûk'un işret meclisine katıldı. Bundan sonrasını Ebû'l-Fazl şu şekilde anlatır:

O meclise güzel nağmeler çalan müzisyenler ve hoş yüzlü gençler getirdiler. Meclis mumlarla aydınlatıldı ve tütsüler yakıldı. Büyük kadehler şarapla doldurularak ikram edildi. Bu meclisten nasıl kurtulacağım ve vezir bana şarap verince kendimi nasıl savunacağım diye içim içimi kemirmeye başladı. Sonra şeyhin sözü aklıma geldi. Sıra bana gelince kendi kendime; "Ey şeyh neredesin? Şimdi beni bu işten kurtarma zamanı. (Mahmud b. Osman, 1333, s. 147)

Aklımdan bunları geçirirken içeriye iri bir kedi girdi ve sofraya atladı. Bütün kadehler kırıldı. Şaraplar döküldü. Kedi kendiliğinden gidene dek hiç kimse o kediyi savuşturamadı. Mecliste bulunanlar bu duruma şaşır kaldılar. Ben ise ağlamaya başladım. Fahrü'l-Mülûk neden ağladığımı sorunca şeyh ile aramızda geçen hikâyeyi ona anlattım. Fahrü'l-Mülûk,

bana; “Kalk git ve tövbene devam et,” dedi. Bütün devlet erkânı şeyhin bu kerametinden hayrete düştü (Mahmud b. Osman, 1333, s. 147). Bu anlatı, devlet yöneticilerinin şeyhe verdiği değere bir örnektir.

Şeyh, İslam beldelerinde cihada katılmak için bir ordu kurmuş ve her yıl bu ordunun ihtiyacını karşılayıp cihada göndermiştir. Şeyhin henüz hayat-tayken bu İslam ordusunu Rum'a gönderdiği bilinmektedir (Mahmud b. Osman, 1333, s. 181). Şeyh bir gece duasında, Şiraz ve Kirman şehirlerinin kendisine verilmesini diler. Duasına icabet edildiğini söyleyen bir ses işitir: “Ey İbrahim! Adın bütün cihanda makbul ve meşhur olsun diye Şiraz mülkünü sana bağışladım. Lâkin Kirman'ı bundan önce Şah Şüca'a bağışla-mıştım. Sen başkalarının mülküne muhtaç değilsin. Kirman yerine sana şu üç şeyi ihsan buyurdum: Tabl, alem ve sikke-yi zer.” Yani davul, sancak ve dinar. *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'den rivayetle; Kâzerûn'dan yola çıkan ordu, savaşlarda bu davulu çalar ve Ebû İshak'ın sancağını taşıdığı her yere zafer götürür (Mahmud b. Osman, 1333, s. 45). Kaynaklarda Kâzerûniyye tari-katının İran'daki faaliyetlerine 909 h. / 1503 m. yılında Şah İsmail (salt. 1501-1524)'in emriyle son verildiğinden ve tarikatın ait yapıların yıkıldı-ğundan bahsedilmiştir. Ancak bu tarikatın faaliyetleri birdenbire kesintiye uğramamış, şeyhin müritleri aracılığıyla diğer İslâm ülkelerinde devam etmiş ve tarikat, Hindistan'dan Çin'e, Şam'dan Anadolu'ya varıncaya dek birçok bölgede yayılmıştır.

4. Anadolu'daki Kâzerûniyye Tekkeleri

X. yüzyılda Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin kurduğu Kâzerûniyye tarikatının müridleri aracılığıyla çeşitli İslâm beldelerine yayılmış olduğuna yukarıda değinilmişti. Bu bölümde Kâzerûniyye'nin Anadolu'ya ne zaman geldiğine dair görüşler ele alınacak olup, Anadolu'daki Kâzerûnî tekkeleri üzerinde durulacaktır. Kâzerûniyye tarikatının Anadolu'nun bazı şehirlerinin fethedilmesinde ve İslâmlaşmasında önemli bir rol oynadığı, Osmanlı padişah-ları tarafından da himaye edilip, faaliyetlerine devam edebilmeleri için tari-katın kurucusu adıyla Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde tekkeler açıldı-ğı ve müridlerinin İstanbul'un fethine katıldığı bilinmektedir. Kâzerûniyye tarikatının Anadolu sahasındaki yansımaları yalnızca açılan bu tekke ve zaviyelerle sınırlı kalmamıştır. Şair Mehmed Şevkî Efendi, Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin menâkıbnâmesini Farsçadan Osmanlı Türkçesine tercü-

me etmiştir. Yıldırım Sultan Bayezid'in de henüz şehzadeligi zamanında Amasya'da ikâmet ederken ûlemâdan birçok kimseyle görüştüğü ve bir kısmıyla dost olduğu bilinmektedir. "Ebû İshak Kâzerûnî" unvanı ile meşhur olan Mevlânâ Şeyh Şemseddin Müeyyed Çelebi'ye damat olan Şeyh Yar Ali Çelebi'ye muhabbet duyduğu *Amasya Tarihi* kitabında zikredilmektedir (Yaşar, 1927, s. 144). Bazı tarihî kaynaklarda Müeyyedzâdelerin aslının İran'dan geldiği söylene de çalışmamız için önem arz eden husus, Şemseddin Müeyyed Çelebi'nin zamanında "Ebû İshak Kâzerûnî" lakabıyla meşhur olacak kadar şeyhe ilgi duyduğunu ve Kâzerûnî şeyhinin o asırda şöhretini koruduğunu göstermesidir. Nitekim XV. yüzyılda Bursa ve Konya gibi birçok sûfînin mekânı olan bu şehirlerde Kâzerûnî tekkeleri açıldığı düşünülürse, bu dönemde şeyhin ve tarikatın isminin Anadolu'da ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır.

Kâzerûnî dervişlerinin Anadolu'daki faaliyetlerine yönelik Köprülü şunları söyler: "Kâzerûnî (İshâkî) dervişleri, XIII. yüzyıl sonunda ya da XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya göç etmiş olsalar bile bunların ehemmiyet kazanmaları ancak XIV. yüzyılda başlar. Bu durumda Kâzerûnî dervişlerinin batıya göç ederek, Erzurum, Konya, Bursa ve Edirne gibi şehir merkezlerinde yerleşmeleri Timur'un İran ve Mezopotamya'ya hücum etmesinden sonra kaynaklanmıştır. XVI. yüzyılda yeni ve daha güçlü tarikatların ortaya çıkması ile Kâzerûnî dervişlerinin tesir alanı giderek daralmış, Zeyniyye ve Nakşibendiyye tarikatlarına katılmışlardır" (Köprülü, 1969, s. 231-232). Ancak son dönemde Kâzerûniyye tarikatına dair yapılan araştırmalar değerlendirilince Köprülü'nün görüşünün aksine cihatçı özelliğiyle dikkat çeken bu tarikatın XII. Yüzyılda .¹ Göl-pınarlı (1953, s. 12)'nın *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik* isimli kitabında

¹ Doç. Dr. Fatih Bayram'a göre; bu tarihi XI. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Eğer Ebû İshak sancağını taşıyan Kâzerûnî dervişlerinin, 1071 yılındaki Malazgirt savaşına katıldıkları görüşü kabul edilecek olursa, bizce de tarikatın Anadolu'ya girişini XI. yüzyıla kadar götürmek mümkündür (Şevki, 2016, s. 48). Bayram, Anadolu'ya gelen ilk Kâzerûnî dervişlerine dair bilginin Dânişmendnâme'de geçtiğini de belirtir. XI. yüzyılın sonlarında I. Kılıçarslan (salt. 1092-1107)'in yanında Haçlılara karşı savaşan Dânişmendoğlu Melik Gazi'nin ordusunda Ebû İshak sancağı da bulunmaktadır. Dânişmendnâme'de bahsi geçen Ebû İshak sancağının, Alparslan'ın Malazgirt Savaşını kazanmasını sağlayan orduda da bulunma ihtimali söz konusudur. Zira Alparslan'ın Malazgirt Savaşı'ndan bir süre önce Şiraz'da bulunması (1064-1065 m.), onun gazâ anlayışını bilen Kâzerûnî dervişlerinin Alparslan'ın ordusuna katılmış olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Bu bilgiye göre Kâzerûniyye tarikatı, Büyük Selçuklu devleti ile birlikte Anadolu'ya yayılmış olabilir (Şevki, 2016, s. 24-26).

XI. yüzyılda Anadolu'da faaliyette olan tarikatları sayarken, Kâzerûnîyye tarikatının ismini zikretmesi bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Gölpınarlı, Kâzerûnîyye'yi katı kuralları ile Mevlevîlik karşısında duramayacak bir tarikat olarak nitelendirir ve merkezi Anadolu'da olmayan tarikatın Moğol saldırısına kapılarak Anadolu'ya geldiği görüşünü savunur. Bu görüş doğru olsa bile bu doğrultuda ancak şu söylenebilir ki; Moğol saldırısı, Kâzerûnî dervişlerinin Anadolu'ya yayılışını hızlandırmış olabilir. Üstelik şeyhin her yıl cihat için gönderdiği orduların birçok ülkeye yayıldığı ve tarikatın Moğol saldırısı öncesinde Anadolu'daki faaliyetlerini belgeleyen bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Kâzerûnîlik'in Anadolu'ya gelişini yalnızca Moğol saldırısına bağlamak, tarikatın Anadolu'ya yayılış nedenini ve sürecini açıklamak bakımından eksik bir bilgi olacaktır. Bununla birlikte Kâzerûnîyye'nin kesin olarak hangi yüzyılda ve Şeyh Ebû İshak'ın hangi halifeleri aracılığıyla Anadolu topraklarına girdiğini ispatlayabilmek için gerekli belgelere ihtiyaç vardır. Ayrıca XV. ve XVI. yüzyıllarda hızla yükselişe geçen, adına tekke ve zâviyeler açılan bu tarikatın XVI. yüzyıl sonunda giderek etkisini yitirmesi ve kaynaklarda söylenildiği gibi başka tarikatların bünyesinde yavaş yavaş yok olması, Şah İsmail'in Şîlik politikası sonucu Kâzerûnîyye'nin İran'ın Şiraz şehrindeki merkezini eski durumunu koruyamamış olmasından kaynaklanabilir.

4. 1. Ahlat'ta Kâzerûnîyye Hankâhı

Din âlimleri, şeyhleri ve mutasavvıfları ile meşhur olan Ahlat'ta bir Kâzerûnî zaviyesinin varlığından bahsetmek tuhaf olmayacaktır. Zira kaynaklar Ahlat ile Erciş arasında Ebû İshak'a atfedilen bir hankâhtan ve bunun XIII. yüzyılın başlarında mevcut olduğundan bahsetmektedir (Turan, 1993, s. 122). Ahlat'taki Kâzerûnî hankâhının Anadolu'daki diğer Kâzerûnî zâviyelerinden farklı bir özelliği söz konusudur. Kâzerûnîyye tarikatına ait Anadolu'daki en eski hankâhın Ahlat'taki hankâh olma ihtimali vardır. Hankâhın ne zaman yapıldığına dair kesin bir bilgi bulunmazken, bu hankâh ile Kâzerûnîyye tarikatının XII. asırda Sökmen ve Saltuklu illerinde yayıldığı görüşü güçlenmektedir. Prof. Dr. Osman Turan (1993, s. 122), tarikatın bu yüzyıllarda Doğu Anadolu'da cihad bölgelerinde yayılmasını, Sökmenliler ve Saltuklular'ın XII. yüzyılın Gürcüler ile daimî savaşlarına bağlar. Zira XIII. yüzyılın ilk yarısında Türk-Gürcü mücadelesi sona erince tarikat, cihad düşüncesi ile yüzünü doğu illerinden batıya dönmüştür.

İran'ın güneyindeki Şiraz kentinden hareket ederek İslam beldelerine cihat amacıyla dağılan Kâzerûnî dervişlerinin Anadolu'ya olan yolculuklarına coğrafi açıdan Ahlat üzerinden başlayıp, buradan Erzurum ve Konya'yı takip ettikleri ihtimali kendini hissettirmektedir. Zira Doğu Anadolu'nun İç Anadolu'ya açılan kapısı olan Ahlat'tan Anadolu içlerine, oradan da Bursa ve Edirne gibi şehirlere geçmek elbette daha kolay olacaktır (Kara, 2008, s. 89). Tarikatın bu güzergâh üzerinde başka hangi şehirlerde faal oldukları tam olarak bilinmiyor olsa da Anadolu'nun birçok şehrinde tesirlerini bıraktıkları ve Anadolu irfanına katkı sağladıkları düşünülmektedir.

4. 2. Erzurum'da Kâzerûnî Zâviyesi ve Türbesi

Erzurum'da halk arasında Ebû İshak türbesi diye anılan yerde Kâzerûniyye tarikatına ait bir zâviye olduğu bilinmektedir. Zira Osmanlı padişahlarının bu türbeyi ziyaret ettikleri bilinmektedir. Sultanların sefere çıkmadan önce Ebû İshak'ın makam türbesini ziyaret etmeleri şeyhe ve tarikata verilen değeri ve itibarı göstermektedir (Turan, 1993, s. 122).

4. 3. Kayseri'de Ebu İshak Kâzerûnî Zâviyesi

Kayseri'de bugün mevcut olmayan zâviyenin ne zaman yapıldığına dair kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak XVI. yüzyıl başlarında yapılmış olan Osmanlı vakıf tahririnde Kayseri'deki bu zâviye, "Vakf-ı Zâviye-yi Ebû İshak der Kayseriye, Vakf-ı Ahmed Çelebi" başlığı ile kaydedilmiştir (Çayırdağ, 2013, s. 344). Bu zaviyenin vakfına dair bilgiler, *Kayseri Tahrir Defterleri*'nde yer almaktadır (Yinanç & Elibüyük, 2009, s. 69-70). Evliya Çelebi (2006, s. 249) Seyahatnâmesi'nde Kayseri'deki zaviyeden şu şekilde bahsetmiştir: "Yoğun Burç yakınında Şeyh Hazret-i Ebû İshak; Peygamberimizin alemdarıdır, ulu ziyaretidir.". Kayseri'nin 1830 ile 1860 yılları arasında idarî yapısını inceleyen başka bir çalışmada arşiv belgeleri kaynak gösterilerek, Ebû İshak Kâzerûnî Zaviyesinden ve vakfının gelir-gider durumundan bahsedilmiştir. Bu zaviyenin vakfının mütevelliliğine 1843 yılında es-Seyyid Mehmed'in evlâdiyet şartıyla tayin edildiği bahsedilen diğer bilgiler arasındadır (Köse, 2018, s. 217). 19. Yüzyıla dair yapılan bir araştırmada Kâzerûnî zâviyesi ve vakfından bahsedilmesi, tarikatın izlerinin bu yüzyıla kadar geldiğinin bir göstergesidir.

4. 4. Bursa'da Ebû İshak Kâzerûnî Zâviyesi

Bursa'daki Ebû İshak Camii ve türbesi, şeyhin kendi adını taşıyan Ebû İshak Mahallesi'nde, eski Bursa evlerinin de yer aldığı ara bir sokakta bulunmaktadır. Cami Yıldırım Bayezid (salt. 1389-1403) tarafından Ebû İshak Kâzerûnî adına 802 H./ 1400 m. yılında yaptırılmıştır. Cami ile birlikte inşa edilen imaret, mektep, halvethane ve türbeden oluşan külliyyeden günümüze sadece türbe ve cami kalmıştır. Caminin 1479, 1655, 1760 ve en son 1969 yılında onarıldığı bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed (salt. 1444-1446/1451-1481) zamanında yapılan onarımda şeyhin Bursa'da bulunan halifeleri ve müritleri bizzat görev almıştır. Cami, Ebû İshak'ın ashabından olduğu söylenen el-Mürşid el- Karşı'nin şahsen çalışmasıyla yenilenmiştir (Erzi, 1942, s. 424). Mehmed Şemseddin, "Yâdigâr-ı Şemsî" isimli eserinde Bursa'daki Kâzerûnîyye dergâhının harap bir haldeyken caminin müezzini Raşid Dede'nin çabasıyla tekrar onarıldığına ve imaretin ihya edildiğine işaret eder. Ancak Raşid Dede'nin ömrü vefa etmez ve 1330 h./ 1913 yılında vefat eder. Böylece zaviyenin tadilatı yarıda kalır ve zaviye hâli günden güne yok olmaya yüz tutar (Şemseddin, 1997, s. 36).

Yıldırım Bayezid'in Kâzerûnî tarikatı şeyhi Ebû İshak adına Bursa'da yaptırdığı zâviyenin vakfiyesi şu şekildedir: Vakfın kurucusu Sultan Bayezid, tasdik eden Bursa kadısı Mehmed b. Hamza b. Mehmed (Molla Fenâri)'dir. Zâviyeye vakfedilenler arasında Bolad köyü, Bursa sahilinde Gemlik yakınlarındaki Tuzla köyü ve bu köylerde bulunan 1000 baş koyun, 30 baş manda, 100 baş inek. Daha sonra vakfa Bursa'daki başka köyler de eklenmiştir. Vakfiyenin görevlileri şeyh, imam, müezzin, ferrâş, inzibat, aşçı ve mütevellî olarak belirtilmiştir (Öcalan vd., 2013, s. 196). Yıldırım Bayezid'in Kâzerûnî/İshâkî dervişlerine bir zaviye yaptırması ve bu zaviyeyi vakfiye ile desteklemesi, Osmanlı Devleti'nin Kâzerûnîyye tarikatı mensuplarına göstermiş olduğu öneme işaret etmektedir. Aynı zamanda zaviyenin vakfiye kaydı göstermektedir ki Kâzerûnîyye tarikatı 15. yüzyılda Anadolu'da hâlâ etkin bir tarikattır.

4. 5. Konya'da Ebû İshak Kâzerûnî Zâviyesi ve Türbesi

Kâzerûnîyye silsilesinin Anadolu'da devam ettiğini gösteren şehirlerden biri de Konya'dır. Konya'da Beyhekim mahallesinde yer alan tekke, Karamanoğlu Alaaddin Bey (salt. 1361-1398)'in oğlu Sultan Mehmed tarafın-

dan Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî adına 821 h./ 1418 m. yılında yaptırılmıştır. Vakfiyeye göre Mehmet Bey, Konya'nın Saraçlar köyünü tekkeye vakfetmiştir. Gelirin beşte biri mütevellîye verilecek, kalanının yarısı tekkenin şeyhi, kâtibî, nâzırı ve tahsildarına, yarısı da türbeye gelenlere harcanacaktır. Eğer tekke yıkılır ve yeniden yapılmazsa bütün geliri Müslüman fakirlere dağıtılacaktır. Tekkenin zelzele veya bir yangından sonra tadilat görmüş olması muhtemeldir. Daha sonraları yaşlı, sarhoş bir derviş tarafından yakılan tekke, yüksek bir mimari değeri olmadığı düşüncesiyle Halepli birine beş yüz liraya satılır (Konyalı, 1964, s. 914-915). Birçok onarım geçiren Ebû İshak Kâzerûnî tekkesi, bugün oldukça sade görünümü ile dikkat çekmektedir. Tekkenin onarımdan önceki hâli kaynaklarda şu şekilde nakledilir: “Bu tekke, Kâzerûnî tarikatı mensuplarının kullandığı bir tekkedir. Çamur harçlı, moloz taş duvar örülüdür. Zaviyenin güney kapısından türbe olarak düzenlenen kısma girilmektedir. Burada Kâzerûnîyye tarikatının Karamanoğulları Dönemi şeyhlerinden Şeyh Hacı Hasan Efendi gömülüdür. Zaviyenin içerisinde bir de zikir odası bulunmaktadır.” (Karpuz, 2012: s. 156). Konyalı (1964, s. 916)'nın aktardığı bilgiye göre bu tekke, daha sonraki yıllarda da aktif hâdedir.

4. 6. Edirne’de Kâzerûnî/İshâkî Tekkesi

Edirne’de Kâzerûnîyye tarikatına ait bir tekke olduğuna işaret eden tek kaynak Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'dir. Bu tekkenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığına dair bir bilgi olmayıp Evliyâ Çelebi (2006, s. 589) eserinde bu tekkeye dair şu bilgilere yer verir: “Bütün fukarası İshâkîlerdir ki silsileleri Nakşibend-i Hâcegan'a ulaşmaktadır. Bu tekke, Üç Şerefeli Camiin mihrabı önünde, yol aşırı bir ulu kutup İshak tekkesidir.

4. 7. Amasya’da Ebu İshak Kâzerûnî Zâviyesi

Terry Graham (2002, s. 28), Bursa, Konya ve Erzurum'daki Kâzerûnî zâviyeleriyle birlikte Amasya'da da Kâzerûnî tarikatı adına bir zâviyenin varlığından bahseder. Ancak Amasya'da Kâzerûnîyye zâviyesi olup olmadığına dair kesin bir bilgiye henüz ulaşamamıştır. Buradaki Kâzerûnî zâviyesinin varlığına dair bilgi ancak arşiv belgeleri üzerine daha kapsamlı bir araştırma yapıldığı surette öğrenilebilecektir.

5. Firdevsü'l-Mürşidiyye'nin Tasavvuf Literatürü Açısından Önemi

İrec Efşâr'ın *Firdevsü'l Mürşidiyye*'ye yazdığı önsözde belirttiği gibi bu eser ilk olarak 1943 yılında İstanbul Maarif Matbaası tarafından yayınlanmış ancak bütün baskıları II. Dünya savaşı sırasında meydana gelen bir patlamada yok olmuş ve daha sonra mevcut bulunan kitaplar üzerinden Leipzig'de eserin birkaç tane dijital nüshası üretilmiştir. Bu eser, gerek Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin ve gerekse kendisinden önceki sûflerin hayatı ve tasavvufî görüşlerine dair önemli bilgiler içermektedir. Bununla birlikte *Firdevsü'l Mürşidiyye* Şiraz şehrine ve onun Kâzerûn beldesine dair tarihi ve kültürel bilgiler de barındırmaktadır. Bu menkıbe ilk olarak Alman şarkiyatçı Fritz Meier tarafından tanıtılmıştır. Eserin aslı Arapça olup, şeyhin halifelerinden Hatip İmam Ebûbekir Muhammed b. Abdülkerim (ö. 502 h.ş./ 1109 m.) tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser günümüze ulaşmamış olup, XI. yüzyılın son çeyreğinde yazılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin tasavvûfî şahsiyetini ve yaşadığı dönemi aktaran iki menâkıbnâme bulunmaktadır. İki menâkıbnâme de Hatip İmam Ebûbekir'in Arapça yazdığı bu eserden Farsçaya tercüme edilmek suretiyle günümüze dek ulaşmıştır. Bu eserlerden ilki *Firdevsü'l-Mürşidiyye fi Esrari's-Samediyye* olup, Şah Ebû İshak İncû'nun çağdaşı olan şeyh Eminüddîn Muhammed b. Zeynüddîn Ali b. Ziyâiddîn Mesud Belyânî (ö. 745 h./ 1344 m.)'ye intisap eden Mahmud b. Osman tarafından 728 h./ 1327 m. yılında kaleme alınmıştır (Safâ, 1363, s. 395). Mahmud b. Osman, eserinde diğer menâkıbnâmelere de yararlandığını söyler. Bu eserin iki nüshası bulunmaktadır. İlk nüsha, kâtip Abdülhalim b. Muhammed b. Pehlivan tarafından 731 h./1330 m. yılında istinsah edilmiştir. Ancak eserin haşiyesinde bu kişi dışında Abdürrahim b. Abdülali b. Sa'deddîn el-Hatip el-Mürşîdî şeklinde ikinci bir şahsın adı geçmektedir. Konya'da bulunan ikinci nüshada ise kâtip tarafından yapılan hatalar dikkat çekmektedir. (Mahmud b. Osman, 1333, s. 12). Mahmud b. Osman, bu tercümesinden *Envarü'l-Mürşidiyye fi Esrari's-Samediyye* adıyla bir seçki oluşturmuştur. Bu kitap ise otuz bâbdan oluşmaktadır. Bu nüsha da Türkiye'deki kütüphanelerde mevcut olup, sonraki yıllarda da Kâzerûnî tarikatının Anadolu'daki tesirinin devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Büyük olasılıkla Şevkî Efendi, Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî menâkıbnâmesini Farsçadan Osmanlı Türkçesine tercüme ederken bu ikinci eseri kullanmıştır. Mahmud b. Osman'ın eserinin XVI. yüzyılın ortalarında Bursalı şair

Şevki Efendi tarafından Farsçadan Osmanlı Türkçesine tercüme edilmesi, yine Kâzerûniyye tarikatının Anadolu'daki tesirinin o günlerde hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Mahmud b. Osman, menâkıbnâme'yi tercüme ederken eserin Arapça aslına sadık kalmıştır, ancak eserde bazı değişiklikler yaptığı ya da ona bir şey eklediği zaman bunu belirtme gereği duymuştur.

Hatip İmam Ebûbekir'in eserinden Farsçaya yapılan ikinci tercüme ise *Mirsadü'l-Ahrar ila Siyer-i Mürşidü'l-Ebrar* adını taşımaktadır. Bu eser Âlâ lâkaplı, Rica Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim el-Kâzerûnî tarafından 781 h./ 1380 m. yılında tercüme edilmiştir. Kaynağı aynı olmasına rağmen bu iki eser mütercim'in üslûbu, içerdiği hikâyelerin sayısı ve yer verdiği şiirler bakımından farklılıklar arz etmektedir. Bu açıdan iki tercüme kıyaslandığında Mahmud b. Osman'ın eserinin kırk bâbdan oluştuğu, çevirisini İranlı mutasavvıflara ait şiirlerle süslediği ve daha sade bir Farsça kullandığı dikkat çekmektedir. Eserin içeriğinde ise az da olsa Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin Kâzerûn lehçesi ile söylediği şiirlere, şeyhin hayat hikâyesine, hocalarına, halifelerine, kerametlerine ve kurduğu ribatlara yer verilir. Bu yönüyle eser, sade nesre daha çok yakındır. Ancak konuları açıklamak için getirdiği ayet ve hadislerin yanı sıra bazı şairlerden alıntılandığı şiirlerle de sanatlı nesir özelliği kazanır. Sîrûs Şemisa, bu eserin yazıldığı yüzyıl olan XIV. yüzyıl Farsça nesrinin özelliklerini birebir taşıdığını ifade eder. Eser bu yüzden, sade nesir ile süslü nesir arasındadır (Şemisa, 1392, s. 18). Özellikle bu eserin "*Evlîyâların Kerâmetleri ve Ermişlerin Özelliklerine Dair*" başlığını taşıyan on ikinci ve "*Şeyhin Buyurmuş Olduğu İlâhî Hakikatlere Dair*" isimli yirmi sekizinci bâbında, şeyhin çeşitli rivayetlere dayanarak peygamber ve velî arasındaki farkı açıklayışı ve seyr-i sülûk'un mertebelerine dair anlatılan hikâyeler ile tasavvûfî edebiyatın güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

Rica'nın çevirisi, *Mirsadü'l-Ahrar* ise beş kitap ve bir hatime olmak üzere her kitap çeşitli bâblardan oluşur. Mahmud b. Osman'ın çevirisinden farklı olarak Arapça terkiplere daha çok yer vermiştir. Âlâ eserinin önsözünde "*Sûfîler ve İtikatları*" başlığında ayrı bir açıklama getirir. Oysa bu *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de yoktur. Bununla beraber Âlâ, Şeyh Belyânî'nin Ebû İshak Kâzerûnî hakkındaki kasidesine yer verirken, Mahmud b. Osman'ın eserinde böyle bir kaside bulunmamaktadır. Söz konusu kaside, Meier'in önsözünde tashih edilmiştir. Ancak Âlâ'nın eserinde kendisinden birçok açıklamalar getirdiği ve bunları "*Tenbih*" başlığıyla vurguladığı anlaşılmaktadır.

5. 1. *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de Zikredilen Mutasavvıflar

Firdevsü'l Mürşidiyye 'de Zünnûn Mısrî, Hallac-ı Mansûr, İbrahim b. Edhem, Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû Saîd Ebû'l-Hayr ve Şiblî gibi bazı mutasavvıfların söz ve kerametlerine dair çeşitli rivayetlere yer verilmiştir. Şeyh Ebû İshak'ın Kuşeyrî ve Ebû Saîd Ebû'l-Hayr gibi sûfiler ile aynı zamanda yaşadığı bilinmektedir. Bu kısımda Ebû Saîd hakkında *Firdevsü'l-Mürşidiyye* 'de nakledilen ve velîlerin hâl ve makamlarını anlatan bir olayı nakletmek yerinde olacaktır. Velîler hep tek bir hâl üzere midir yoksa hâllerinde değişiklikler olur mu sorusunun geçtiği kısımda şöyle rivayet edilir: Bir gün şeyh Ebû Saîd Ebû'l-Hayr, Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî'ye der ki: “Ey şeyh! Bu hâl kalıcı mıdır? Şeyh Kuşeyrî, “Hayır. Bu hâlin ebedî olduğu pek nadirdir.” diye cevap verir. Ebû Sa'îd bu sözden memnun kalır ve der ki: “Ne mutlu bize ki o nadirlerdeniz” (Mahmud b. Osman, 1333, s. 70).

Hâkezâ *Firdevsü'l-Mürşidiyye* 'de hakkında en çok rivayete yer verilen mutasavvıflardan biri de Bâyezîd-i Bistâmî'dir. Bir gün Bâyezîd-i Bistâmî'ye; “Ey şeyh! Sizin bir gecede Kâbe'ye gittiğinizi işitiyoruz.” dediler. Şeyh, “Siz buna şaşırıyor musunuz?” diye sordu. Müridleri “Evet!” cevabını verince, Bâyezîd-i Bistâmî, “Bunda şaşırılacak bir şey yok. Kuşlar da uçabiliyor.” dedi. “Sizin suyun üzerinde yürüdüğünüzü işitiyoruz” deyince, Bâyezîd-i Bistâmî yine “Siz buna şaşırıyor musunuz?” diye sordu. Müritleri “Evet!” cevabını verince, Bâyezîd-i Bistâmî, “Bunda şaşırılacak bir şey yok. Kurbağalar ve balıklar da bunu yapabilir” dedi. Sonra Bâyezîd'e sordular ki; “Ey şeyh! Eğer yarın öldüğünde ve Hak seni bağışladığında bize şefaâtçi olur musun?” Bâyezîd, “Hayır!” cevabını verince “Neden?” diye sordular. Bâyezîd-i Bistâmî şöyle dedi: “Eğer Hak Teâla bütün yaratılmışları bana bağışlarsa, bir avuç toprak bağışlamış olur. Bunda şaşılacak ne var!” Sonra Bâyezîd şunları söyledi:

Doğrusu Hak Teâla dünyada bir şaraptır. O şarabı, Tanrılığında korur ve muhabbet meydanındaki kendi evliyasına verir. Ondan içtiklerinde başları döner, mutlu olurlar. Mutlu olduklarında kendi varlıklarından hafiflerler. Kendi varlıklarından hafifleyince de Âlem-i Tahkik'te kanat çırpırlar. Âlem-i Tahkik'te uçarken Hakk'a yaklaşırlar. Ona yaklaşıncı da onunla bütünleşirler ve ikilik aradan kalkar. Bundan sonra doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda olurlar.² (Mahmud b. Osman, 1333, s. 89-90)

² Kur'an: Kamer Suresi (54), 55. ayet işaret edilmektedir: “Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar.”

5. 2. *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de Şiirleri Alıntılanan Mutasavvıflar

Mahmud b. Osman, *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de uygun gördüğü yerlere şeyhin vaazlarıyla da anlamlı olacak şekilde çoğunluğu Attar, Senâî ve Ebû Said Ebü'l-Hayr gibi klâsik Fars şiirinin temsilcilerinden bazı şair ve mutasavvıflara ait olan beyitlere yer verir. Bu şairlerin yanı sıra Mahmud b. Osman'ın yer yer bizzat kendisine ve Zeynüddîn Ali b. Mesud Belyânî'ye ait beyitlere yer verdiği görülmektedir. Büyük bir kısmı Attar ve Senâî'ye ait olan bu beyitlerin bugün bilinen ve kabul görmüş nüshalarıyla karşılaştırıldığında bazı kelimelerde değişiklikler görülmesi mümkündür. Bu kısımda, bu şairlerin beyitlerinden örnekler getirilecek ve şeyhin vaazlarındaki üslûbuna değinilecektir. Örneğin, Mahmud b. Osman, bir yerde Senâî'den alıntılacağı bir beyti getirmiş ve ardından şeyhin vaazında söylediği sözleri nakletmiştir:

حسرت آن را کی بود کز دخمه در دوزخ برند

حسرت آن را کو به دوزخ از سر منبر برند³

“*Dahme'dan⁴ cehenneme götürülene ne diye üzülmeli!*

Minberden cehenneme götürülene üzülmeli.”

“O hâlde ey dost! Hak Teâla'yı hiç tanımayan ve muhabbet şarabından tadamayana üzülme. Ama bu meydanda koşturup da ansızın zillet okunun kendisine isabet ettiği kişiye üzü. O iman bineğinden düşüp isyan toprağında ölmüştür. Ansızın yolunu şaşırmanın üzüntüsü çok daha acıdır bu dünyada. Bu kişinin durumu, bütün çakıllardan arınmış ve güzel sürülmüş bir toprağa tohum eken insanın durumuna benzer. Yeryüzündeki bütün suları o tohumun yeşermesi için seferber etmiştir. Sonra onun meyvesini alma zamanı gelince ona bir bela musallat olur ve bütün çabası boşa gider. Ancak rabbin inayeti kendisine erişen kimsenin günahları affolunur ve kötülükleri iyiliğe tebdil olur (Mahmud b. Osman, 1333, s. 304). Senâî'nin Divanı'ndaki bir kasideden alıntılanan bu beyit ve ardından şeyhin vaazlarında yaptığı latif açıklamalar incelendiğinde bu hikâyenin Feridüddîn Attar'ın *Mantık'ut-Tayr*'inde da zikrolunan Şeyh San'an / Şeyh Sinan kıssasındaki şeyhin hâline benzediği görülmektedir. Zira Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'inde şeyh Sinan, kâmil bir mürşid iken Hristiyan bir kıza âşık olmuş, onun isteğine boyun eğmiş ve zünnar bağlamıştır (1389, s. 128).

³ (Gaznevî, 1341, s. 155).

⁴ Zerdüşterin ölümlerini gömdükleri *mezar*.

Şeyh Ebû İshak'ın vaazlarında sık sık kalbi ile zikredenlerden olma şerefine ermeyi dilediği anlaşılır. Şeyhin bu durumda yapmış olduğu konuşma onun tasavvufta seçtiği yolu da göstermektedir: “*İlâhî! Bizi, senin zikrini kalplerinde kaldığın topluluktan eyle, seni dilleriyle zikredip de gönülleriyle zikretmeyenlerden değil.*” Şeyh, aynı zamanda birçok mutasavvıfın deşindiği muhabbet konusundan da vaazlarında bahseder ve muhabbeti şaraba benzeter. Şeyh Ebû İshak, Allah aşkı ile muhabbet ateşinde yananlardan olmak için dua eder. Zira ona göre muhabbet ateşiyile yanan kimseyi başka hiçbir ateş yakamaz. “*Ey ateş! İbrahim'e karşı soğuk ol.*” ayetinde olduğu gibi Allah sevgisiyile yanan kişiyi Nemrud'un ateşiyi yakmazdı (Mahmud b. Osman, 1333, s. 309-310).

آتشِ نمرود هرگز پور آذر را نسوخت

پور آذر پیش ازین آتش چو خاکستر شده است

“*Nemrut'un ateşiyi Âzer'in oğlunu yakmadı*

Âzer'in oğlu bu ateşten önce kül olmuştuy.”

Bu beyit, Mihene'li sûfi Ebû Said Ebü'l-Hayr'a atfedilse de onun rubaiyyatında yer almamaktadır.

Mahmud b. Osman'ın *Firdevsü'l-Mürşidiyye* (1333, s. 68)'de naklettiğine göre; bir gün Hallac-ı Mansur, Hicaz'a giderken dört yüz kişi de onunla birlikte yolculuk yapmaktaydı. Müridleri acıkınca elini hırkasının içine sokan Hallac, her bir müridi için bir kebab ve iki ekmek çıkarıp onlara ikram etti. Daha sonra müridlerinin canı hurma çekince şeyh kalktı ve müridlerine; “*Beni sallayın.*” dedi. Müridleri onun dediğini yapınca Hallac'ın üzerinden hurmalar dökülmeye başladı. Müridleri daha sonra; “*Canımız Bağdat helvası çekiyor.*” deyince, Hallac-ı Mansur bu kez de elini uzattı ve onların önüne bir helva tabağı bıraktı. Müridler şaşırıldı ve şöyle dediler: “*Bu Bağdat hurması ama biz çölün ortasındayız.*” O zaman Hallac dedi ki: “*Benim olduğum yerde Bağdat da olsa fark etmez, çöl de.*” *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de buna benzer birçok kerametten söz edilmektedir. *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de bahsi geçen kerâmetlerin bazılarının diğer tasavvuf kitaplarında başka sûfler için de anlatıldığı görülmüştür. Örneğin, sağlığı için şeker yememesi gereken bir çocuğa nasihat etmesi hususunda Şeyh Ebû İshak'a atfedilen hikâyenin aslında diğer menkıbelerde başka şeyhler için de söylenildiği bilinmektedir. Bu tür rivayetlerin

genellikle şeyhin yüceltilmesi amacıyla müridleri tarafından söylenilerek, menâkıbnâmeler vasıtasıyla günümüze dek geldiği söylenebilir.

5. 3. Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin Kâzerûn Lehçesi ile Söylediği Şiirler

Menâkıbnâmede Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî'nin Kâzerûn lehçesiyle söylediği şiirlere az da olsa yer verilmiştir. Bu şiirlerin, *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'nin yazılmış olduğu hicri VIII. / miladi XIV. yüzyılda Kâzerûn'da konuşulan dili yansıması bakımından dilbilimsel bir önemi bulunmaktadır. Şeyhin söylediği beyitlerden örnekler:

بهت بود از تی من الست مخاکم فه بواد بکمی ددین

“Ey beni yok etmeye çalışan kötü talih yolundan çekil.”

“Şeyhin bu beytinde çabasını ve azmini ortaya koyduğunu görüyoruz. Zira O, kişinin Allah yolunda gösterdiği çabanın önündeki engelleri kaldıracağını inanmaktadır. O hâlde şanslı kişi, bütün zamanını Allah'a kulluk ile geçirendir. Talihsiz kişi ise, Hak dışındaki şeyler ile meşgul olmandır. Şeyhin yine bu anlam doğrultusunda başka bir beytine *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'de yer verilmiştir:

من دوست گل نیم که هر سل ماهی من دوست موردیم که سل سالی

من دوست موردیم خسروانی که همه درختی بشوت ام تو بمانی

“Ben yılda bir aydan fazla yaşamayan gülün dostu olmam.

Baharda ve hazanda da bütün ağaçların sultanı olanın dostu olmalıyım.”

“Yani, gönlümün köşesinde Allah'tan başka kimseye yer vermem. Aksi durumda bu kavuşma kısa sürer ve sonra ayrılığa dönüşür. O hâlde herkesin ona mecbur olduğu Allah sevgisini kalbimde devamlı kılacağım. Çünkü benim istediğim her murâdım onun yanındadır. Onun dışında kalan her şey geçici ve fanidir. Her zaman bâkî olan O'dur” (Mahmud b. Osman, 1333, s. 138-139). Yine şeyhin Kâzerûn lehçesi ile söylediği başka bir beyitte şöyle dediği aktarılır:

دو دل فه دلی نبوت دلی دو مهر نورزت

“Nasıl ki bir midede iki öd bulunmazsa, bir kalp de iki kişiye birden sevgi duymaz.”

“Yani, Allah sevgisi ile Allah dışında başka bir şeye duyulan sevgi bir arada bulunamaz. Allah sevgisi ile kul sevgisi gece ile gündüz gibidir. Kalbinde iki sevgiyi taşıyan kişi, iki sevgilisi olan kişiye benzer. Bu kimse o ikisinden birine bile erişemez ve sonunda elleri bomboş kalakalır” (Mahmud b. Osman, 1333, s. 327-328).

6. Sonuç

Anadolu’da Kâzerûnî dervişleri adına inşa edilen zâviyelerin bugün bile varlığını koruması, Kâzerûniyye’nin Anadolu’da ne denli faal bir tarikat olduğunu ve tarikatın etkin olduğu yıllarda Osmanlı Devleti’ndeki tasavvûfî düşünceyi göstermesi bakımından önemlidir. Kâzerûniyye tarikatı üzerine Anadolu sahasında yapılan çalışmalar incelendiğinde tarikatın, Bursa, Konya, Erzurum, Edirne ve Kayseri gibi şehirlerde yayıldığı görülmektedir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde şu kanaate vardık ki Osmanlı padişahlarının hürmet gösterdiği bu tarikatın, Anadolu’nun diğer şehirlerinde de izlerini görmek kuvvetle muhtemeldir. Buradan Kâzerûniyye’nin Anadolu sahasında izlediği yayılma politikasına dair söylenilmesi gereken daha çok söz olduğu fikri doğmaktadır. Zira arşiv belgeleri üzerinde çalışıldıkça Anadolu’nun diğer şehirlerinde de Kâzerûniyye tarikatına ait zâviyeler ile karşılaşma ihtimali artmaktadır. Tarikatın Anadolu’daki varlığı dışında çalışmamızın temelini oluşturan *Firdevsü'l-Mürşidiyye* üzerine yaptığımız incelemelerden şu çıkarımlarda bulunmaktayız: Eseri edebî açıdan önemli kılan noktalar, şeyhin ağzından Kâzerûnî lehçesi ile söylenen şiirlere, Senâî, Attar ve Ebu Said Ebu’lhayr gibi mutasavvıf şairlerin beyitlerine yer verilmesi ve sade bir Farsça ile kaleme alınması şeklinde açıklanabilir. *Firdevsü'l-mürşidiyye*’nin tasavvufî açıdan önemi, Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî hakkında *Tezkiretü'l-Evliyâ* ve *Nefahâtü'l-Üns* gibi sûfî tabakat kitaplarında tekrar edilenler dışında çok ayrıntılı bilgiye yer vermesidir. Bu açıdan *Firdevsü'l-Mürşidiyye* şeyhin hayatına, tasavvufta seçtiği yola, Kâzerûniyye tarikatına ve şeyhin Anadolu’ya gönderdiği cihad ordusuna dair gerekli malûmatı okuyucuya ulaştıran ve bu anlamda iki defa yayınlanmış olan tek eser olma özelliğini taşımaktadır. Eserin Arapça aslının mevcut olmayışı ve *Mirsadü'l-Ahrar*’ın henüz bir neşrinin yapılmayışı bu eserin önemini daha da artırmaktadır. Bu çalışmada bilhassa eserin tasavvufî yönüne vurgu yapılarak literatürdeki bir eksik giderilmeye çalışılmıştır. Ebû İshak’ın kullanmış olduğu eğitim ve

nefis terbiyesi metodunun kendisinden önceki büyük sûflerin görüşleriyle örtüştüğü görülmüştür. İncelenen kaynaklarda şeyhin cihatçı karakterinin mutasavvıf kimliğinin önüne geçtiği dikkat çekmektedir. Bunda *Firdevsü'l-Mürşidiyye*'nin günümüz Türkçesiyle bir neşrinin yapılmaması yatıyor olabilir. Zira *Firdevsü'l-Mürşidiyye*, bugünün diliyle tekrar okunmayı ve değerlendirilmeyi hak eden tasavvûfî bir eserdir.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there's no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Attar, F. (1389). *Mantıku't-Tayr*. Şefî'i Kedkenî. Sohen.
- Çayırdag, M., (2013). Kayseri'de bulunan Ebû İshak Kâzerûnî tekkesi. İçinde *Kayseri Ansiklopedisi* (C.III, s. 344-345). Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çelebi, E. (2006). *Seyahatnâme*. C. 3, Kahraman, (Haz. S. A. & Dağlı, Y.), YKY Yayınları.
- Erzi, H. A. (1942). Bursa'da İshâkî dervişlerine mahsus zâviyenin vakfiyesi, *Vakıflar Dergisi*, (2), 423-429. <http://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1162/Erzi.pdf>
- Gaznevî, S. (1341). *Divan*. (Haz. Müderris Razavî). İbni Sina.
- Gölpınarlı, A. (1953). *Mevlânâ'dan sonra Mevlevilik*, İnkılâp Kitabevi.
- Graham, T. (2002). Abu Ishaq Kaziruni: founder of sufism's first order. *Sufi*, (55), 24-28.
- Kara, M. (2008). *Metinlerle Osmanlılarda tasavvuf ve tarikatlar*. Sır Yay.
- Karpuz, H. (2012). Konya'da Ebû İshak zâviyesi. İçinde *Konya Ansiklopedisi*. (C. 3, s. 155-156). Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kâzerûnî, b. A. *Mirsadü'l-Ahrar*: Kayıt numarası 3787, Süleymaniye Kütüphanesi.
- Konyalı, İ. H. (1964). *Konya tarihi*. Yeni Kitap Basımevi.
- Köprülü, F. (1969). Abu İshak Kazrûnî ve Anadolu'da İshâkî dervişleri. (Çev. Cemal Köprülü). *Belleten*, 33(130), s. 225-236. <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/3328/tur>
- Köse, M. (2018). *Kayseri şehri (1830-1860). İdari, demografik, sosyal ve iktisadi yapısı*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Osman, b. M. (1333). *Firdevsü'l-Mürşidiyye fî Esrari's-Samediyye*. (*Şiretnâme-yi Şeyh Ebû İshak Kâzerûnî*). Be kûşîş-i İrec Efşâr. Ketabhâne-yi Dâniş.
- Öcalan, H. B., Sevim, S., Yavaş, D., (2013). *Bursa vakfiyeleri – (C. I.)* Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları.

- Safâ, Z. (1363). *Genc û gencîne*. İntişârât-i Attar.
- Şemisâ, S. (1392). *Sebk şinâsî-yi nesr*. Neşr-i Mitra.
- Şemseddin, M. (1997). *Yâdigâr-i Şemsî. Bursa Dergâhları I-II*. Uludağ Yayınları.
- Şevkî, Ç. (2016). *Menâkıb-ı Ebû İshak Kâzerûnî*. (Haz. Fatih Bayram) Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Turan, O. (1993). *Doğu Anadolu Türk devletleri tarihi* (3. Bs.). Boğaziçi Yayınları.
- Yaşar, H. H. (1927). *Amasya tarihi*. (C. 3). İstiklal Matbaası.
- Yinanç, R., & Elibüyük, M. (2009). *Kayseri ili tahrir defterleri (992, 971, 983 h./ 1584, 1563, 1575 m.) (C. I)*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.